

**МӨРДӨХ АЛБАНЫ БҮТЭЦ, УДИРДЛАГА, ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТЫГ
ТҮҮХЭН ҮЕЧЛЭЛЭЭР ХАРЬЦУУЛАН СУДЛАХ НЬ**
STRUCTURE, MANAGEMENT AND ORGANIZATION OF THE INVESTIGATION
OFFICE A COMPARATIVE STUDY THROUGH HISTORY

Д.Бямбабат

ДХИС-ын Удирдлагын академийн 8021

дамжааны суралцагч, цагдаагийн хошууч

D.Byambabat

No. 8021 of the Academy of Management of the University

of Internal Affairs

course student, police major

Хураангуй: Хүн төрөлхтний үүсэл, хөгжлийн түүхэн үйл явц, ангийн тэмцлийн үр дүнд улс, гүрэн байгуулагдаж, улсаа дагаж төр оршин тогтнож, улмаар төрт ёсны үйл хэргийг нэг мөр даган хэрэгжүүлэх зайлшгүй хэрэгцээ, шаардлагын үүднээс хууль тогтоомжууд бий болон хөгжлийн явцад нийгмийн янз бүрийн тогтолцоог дамжин, өнөөдрийн ардчилсан нийгмийг хүртэл өөрийн бодит үүргээ биелүүлж ирсэн түүхтэй.

Түүхийн энэхүү хөгжлийн бүхий л үе шатанд дэлхийн улс, гүрнүүд гэмт хэрэг, түүний шалтгаан нөхцлийг олж тогтоох, гэмт этгээдийн хувийн шинж байдал, онцлогийг судлахад чиглэсэн судалгааг тасралтгүй явуулж ирсэн нь одоогийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх, илрүүлэх, мөрдөн шалгах, нотлоход чиглэсэн орчин үеийн салбар шинжлэх ухааны хөгжлийг тодорхойлж, улмаар мэдлэгийн тусгай салбар криминологи, криминалистик, эрүүгийн эрх зүй, эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх эрх зүй зэрэг салбар шинжлэх ухааны онолын үндэс суурийг бий болгож мөрдөн шалгах ажиллагааны удирдлага, зохион байгуулалтын ойлголт хөгжиж ирсэн түүхтэй.

Энэхүү өгүүллээр мөрдөх алба үүсэн байгуулагдсан түүхэн уламжлалыг гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэх, мөрдөн шалгах ажиллагаа, түүний удирдлагын эрх зүйн зохицуулалт нь хэрхэн хувьсан өөрчлөгдсөнийг судлахыг зорьсон.

Abstract: As a result of the historical process of the origin and development of mankind, and as a result of the class struggle, states and empires were established, and the state followed the state, and then, in view of the necessity and requirement to implement state affairs in a single line, laws were created and through various social systems in the course of development, even today's democratic society has a history of fulfilling its real obligations.

At all stages of this development of history, countries and powers of the world have continuously conducted research aimed at identifying crimes, their causes, and investigating the personality and characteristics of criminals. It has a history of determining the development of science, and then creating the theoretical foundations of special branches of knowledge such as criminology, forensics, criminal law, criminal law, and the management and organization of investigations.

This article aims to study how the historical tradition of the establishment of the investigation service, the fight against crime and violations, and the investigation, as well as the legal regulation of its management, have evolved.

Түлхүүр үг: Мөрдөх алба, удирдлага, зохион байгуулалт, түүх, бүтэц

Keyword: Investigation Service, Management, Organization, History, and Structure

Үндсэн хэсэг. Монгол Улсын Засгийн газраас 1934 онд “Ардын цагдан сэргийлэх газрын дүрэм”-ийг шинээр боловсруулан батлуулж, уг дүрмээр цагдан сэргийлэх байгууллага нь хуулийг биелүүлэх талаар иргэдээс шаардах, үл биелүүлэгчдэд хууль ёсоор арга хэмжээ авах, сэжигтнийг шалгах, гэмт хэрэгтнийг баривчлах, байцаан нэгжих эрх олгосон байна.

1935 онд “Аливаа эрүүгийн хэрэгт байцаан шийтгэх тухай хууль”-ийг Улсын бага хурлаар батлан шинэчилсэн байна. Энэ хуулинд “байцаагч түшмэд” гэх нэрийг өөрчлөн “байцаагч” гэж

нэрлэн тус улсын дотор эрүүгийн хариуцлагад татах явдлыг үүсгэн мөшгөн байцаах үүрэг бүхий байгууллагыг тодорхойлсон.Үүнд:

1. Хууль хамгаалах прокурорууд ба тэдгээрийн байцаагч нар
2. Дотоодыг хамгаалах газарп
3. Үндэсний хувьсгалт цэргийн прокурор ба тэдгээрийн байцаагч нар
4. Сум ба хорооны нарийн бичгийн дарга нар
5. Цагдан сэргийлэх газрууд харьяалагдаж байсан.

Дотоод явдлын яамыг 1936 онд өргөтгөж, хэрэг бүртгэлт явуулах эрх бүхий офицер, ажилтнуудыг томилон ажиллуулжээ. 1940 оны 03 дугаар сард Улсын цагдан сэргийлэх газрын даргын 41 тоот тушаалд “цагдан сэргийлэх газар бол гэмт хэрэг үйлдэгчдийг дайчлан баривчлах, хорьж мөрдөх, байцаан нягтлах ажлуудыг явуулах мөрдөн байцаах газар мөн¹ гэж тодорхойлжээ.

Сайд нарын зөвлөлийн 1942 оны 14 дүгээр хуралдаанаар “Цагдан сэргийлэх байгууллагын дүрэм”-ийг шинэчлэн баталж, тус байгууллагад гүйцэтгэх ажил эрхлэх, мөрдөн байцаалт явуулах эрх олгож, хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагааны үе шатыг анх удаа зааглан өгсөн байна². Дотоод явдлын яамны сайдын 1946 оны 09 дүгээр сарын 12-ны өдрийн 504 тоот тушаалаар Улсын цагдан сэргийлэх газрын 1 дүгээр хэлтсийн ажлаас мөрдөн байцаалтын ажлыг тусгаарлан “ард иргэдийн өргөдөл, гомдлыг шалган барагдуулж, мөрдөн байцаалт явуулах үүрэгтэй тусгай группийг хоёр хэсэгтэй байгуулсан нь мөрдөн албаны анхны суурийн эхлэл тавигдсан юм.

Цагдан сэргийлэх байгууллагад мөрдөн шалгах ажиллагааг дагнан хариуцах мэргэжлийн алба буй болсон анхны өдрөөс эхлэн алдаа дутагдалд дүгнэлт хийж, урьдчилан хорих, түр саатуулах төвийг мөрдөн байцаах группын мэдэлд авч, түр саатуулах, хорьж мөрдөх сэжигтэн, яллагдагчдыг гүйцэтгэх хэлтэс, сэргийлэх ангиуд өөрсдийн тогтоолоор шийдвэрлэж байсныг өөрчлөн зөвхөн мөрдөн байцаах группын даргын баталсан тогтоолоор хорьж саатуулдаг шинэ журам тогтоосон байна. Энэ цагаас цагдан сэргийлэхийн гүйцэтгэх ажилтан төлөөлөгч нар мөрдөн байцаалтын ажил давхар эрхэлж байсныг Дотоод явдлын яамы сайдын тушаалаар зогсоожээ. 1947 оны 06 дугаар сард Улаанбаатар хотын Цагдан сэргийлэх ангийн төлөөлөгч нар мөрдөн байцаалт эрхэлж байсныг яамын сайдын 384 тоот тушаалаар зогсоож, улсын хэмжээний мөрдөн байцаах ажлыг мөрдөн байцаах хэлтэс хариуцах болгож зарим орон тоог нэмэгдүүлж өгсөн байна. 1948 онд Мөрдөн байцаах хэлтсийг дотор нь өмчид халдсан хэрэг мөрдөх, эрүүгийн бусад хэрэг мөрдөх хоёр групптэй болгож улмаар 1952-1953 онд нийслэлийн болон хөдөө орон нутгийн бүх цагдан сэргийлэх ангиуд орон тооны мөрдөн байцаагчтай болж өргөжин Улсын цагдан сэргийлэх газрын Мөрдөн байцаах хэлтсийг байгуулан мэргэжлийн удирдлагар хангах нөхцөл, боломжийг бүрдүүлж өгчээ³.

Мөрдөх алба үүсэн байгуулагдсан эхний үедээ зохион байгуулалтын хувьд бүрэн төлөвшиж чадаагүй, мөрдөн байцаагчид дадлага туршлага багатай, гүйцэтгэх ажилтан төлөөлөгч нар нь олон жил мөрдөж ирсэн дадал зуршлаасаа салах дургүй зэрэг бэрхшээл хэсэг хугацаанд тохиолдож байсан ч дээрээс авсан арга хэмжээний үр дүнд ажлын туршлага өсөж энэ нь хууль зүйн үүднээс гүйцэтгэх ба мөрдөн шалгах ажлын ялгаа, зааг улам нарийвчлагдан тодорч гарснаар мөрдөн байцаах хэлтсийн бүтэц, зохион байгуулалтын үйл ажиллагаа төлөвшин тогтох явцад биеэ даасан хоёр өвөрмөц алба бий болгох нөхцөл бүрдэх үндэс тавигдсан байна⁴.

Улмаар 1949 нд БНМАУ-ын “Эрүүгийн хэрэг байцаан шийтгэх журмын тухай хууль”-ийг шинэчлэн баталсан ба уг хуулийн 25 зүйлд “Мөрдөн байцаагч, улсын прокурорын чухал хэргийн мөрдөн байцаагч, ахлах мөрдөн байцаагч, улсын прокурорын чухал хэргийн мөрдөн байцаагч, цэргийн прокурорын мөрдөн байцаагч, ДЯЯ-ны Улсыг аюулаас хамгаалах газар ба Улсын цагдан

¹ Архивын баримт.УЦСГ-ын 1940 оны 03 дугаар сарын 16-ны өдрийн 41 тоот тушаал

² Мөрдөн байцаах газар. Монгол Улсын цагдаагийн байгууллагын мөрдөн байцаах албаны түүхэн замнал. Мөрдөн байцаах албаны 65 жилийн ойд зориулав.-УБ., 2011. 7 дахь тал

³ И.Цэдэн-Иш. Мөрдөн байцаах албаны түүх.-УБ., 1996. 19 дэх тал

⁴ И.Цэдэн-Иш. Мөрдөн байцаах албаны түүх.-УБ., 1996. 21 дэх тал

сэргийлэх газрын мөрдөн байцаагч нар болно⁵ гэж анх удаа тодорхойлох “мөрдөн байцаагч” гэсэн нэр томъёо анхлан Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулинд тусгагдсан ба энэ үеэс гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагааг хэрэгжүүлэгч “мөрдөн байцаагч”-ийн эрх, үүрэг хуулиар баталгаажсан гэж үздэг.

Цагдан сэргийлэх байгууллага түүний албадуудын үйл ажиллагааг сайжруулах, ажлын арга барилыг өөрчлөн шинэчилж, ард иргэдтэй ойртуулах тэдний ажиллах нөхцөл бололцоог дээшлүүлэхэд МАХН-ын Төв хорооны Улс төрийн товчооны 1957 оны 01 дүгээр сарын 25-ны өдрийн “Цагдан сэргийлэх байгууллагын ажлыг сайжруулах, ажиллах бололцоо нөхцлөөр хангах тухай хууль” 19 дүгээр тогтоол их ач холбогдолтой байсан. Уг тогтоолд “мөрдөн байцаагч” нар мөрдсөн хэргийнхээ талаар шүүхийн бэлтгэл цуглаанд илтгэл тавьдаг зохисгүй практик ажиллагааг зогсоож, цагдан сэргийлэхийн нийт ажилд прокурорын хяналтыг хүчтэй болгох”-ыг заажээ.

1961 оны 03 дугаар сард Улсын прокурорын коллегийн хурлаар Мөрдөн байцаах байгууллагын ажлын байдал, цаашдын зорилтын тухай хэлэлцэж “шүүхээс хэрэг олноор буцах, хэрэг мөрдөх хугацаа хэтрэх явдал багасахгүй байна” гэсэн дүгнэлт хийж, улмаар Сайд нарын Зөвлөлийн 1962 оны 06 дугаар сарын 13-ны өдрийн 313 дугаар “Цагдан сэргийлэхийн мөрдөн байцаах хэлтсийг Улсын прокурорт шилжүүлэх тухай” тогтоолыг хэрэгжүүлж, УЦСЕГ-ын Мөрдөн байцаах хэлтсийг Улсын прокурорын газар шилжүүлэхээр тогтож, нийт 40 гаруй мөрдөн байцаагчийг офицерийн бүрэлдэхүүнээс халж, Улсын прокурорын дэргэлэх Мөрдөн байцаах газар, аймгуудад аймгийн прокурорын дэргэдэх групп болгон ажиллахаар шийдвэрлэжээ. Энэ нь тухайн үедээ мөрдөн шалгах ажлын чанарыг дээшлүүлэх, түүний удирдлагын үйл ажиллагааг шинэ шатанд гаргах зорилго, чиглэл бүхий төр, засгийн зүгээс бодлогоор хэрэгжүүлж байсан томоохон өөрчлөлт, шинэчлэлтийн ажил байна.

Мөрдөн байцаагчдын орон тоо хүрэлцэхгүй, цагдан сэргийлэх байгууллагын холбогдох албадтай ажлын уялдаа холбоо муу зэрэг шалтгааны улмаас үйлдэгдсэн гэмт хэргийг бүрэн илрүүлэхгүй байх, цаг хугацаа алдах дутагдаглууд байнга гарч байсны улмаас 1964 оны 08 дугаар сарын 11-ний өдөр Мөрдөн байцаах албыг Цагдан сэргийлэх ерөнхий газарт буцаан шилжүүлэх МАХН-ын Төв хорооны Улс төрийн товчооны тогтоол гарч, цагдан сэргийлэх төв орон нутгийн байгууллагууд мөрдөн байцаах албыг прокурорын байгууллагаас хүлээн авах ажил эхэлсэн байна. Уг тогтоолтой холбоотойгоор 1964 онд НАХЯ-ны Сайдын тушаалаар Улсын мөрдөн байцаах газрыг байгуулсан ба Мөрдөн байцаах газрын хэлтсүүдэд Улаанбаатар хотын районуудыг хуваарилан хариуцуулж гэмт хэргийн илрүүлэлтийг сайжруулахын тулд онц ноцтой гэмт хэрэгт гүйцэтгэх ажлыг мөрдөн байцаалттай нягт холбож байх, шүүх хуралд мөрдөн байцаагчийг прокурорын хамт оролцуулж байх зэрэг үйл ажиллагааг журамласан байна.

1963 онд Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийг шинэчлэн баталсан бөгөөд энэхүү хуулийн 125 дугаар зүйлд зааснаар эрүүгийн хэргийн талаархи мөрдөн шалгах ажиллагааг прокурор, цагдан сэргийлэх болон улсыг аюулаас хамгаалах байгууллагын мөрдөн байцаагч нар хэрэгжүүлэхээр тусгайлан харъяалалыг тогтоож өгсөн ба мөрдөн шалгах ажиллагааны үндсэн чиг үүргийг хэргийн нөхцөл байдлыг тал бүрээс нь бүрэн дүүрэн шалгах, гэмт хэрэг үйлдсэн эсвэл сэжигтэн этгээдийн гэм буруутай, эсэх байдлыг тогтоох, гэмт хэрэг үйлдсэн шалтгаан нөхцөлийг тогтооход чиглэх талаар хуульчлан баталгаажуулсан байна. Хэдийгээр энэхүү хуульд гэмт хэргийг илрүүлэх, нотлоход чиглэсэн мөрдөн шалгах ажиллагааны процессыг тодорхойлон гаргасан боловч энэхүү ажиллагааг удирдан зохион байгуулах, түүнийг мэргэжлийн удирдлагаар хангах талаар тусгаагүй байна. Мөрдөн шалгах ажиллагааны удирдлага, түүнийг хэрэгжүүлэх субъектын талаархи анхны чухал эрх зүйн зохицуулалт бол “БНМАУ-ын Эрүүгийн байцаах шийтгэх хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай “ БНМАУ-ын Ардын Их Хурлын Тэргүүлэгчдийн 1968 оны 01 дүгээр сарын 28-ны өдрийн 13 дугаар Зарлиг бөгөөд энэхүү зарлигаар “Мөрдөн байцаах хэлтсийн дарга” гэсэн шинэ нэр томъёог анх удаа хуульд оруулж, улмаар түүний эрхийг баталгаажуулсан байна.

⁵ БНМАУ-ын Улсын Бага хурлын Тэргүүлэгчдийн 1949 оны 07 дугаар сарын 30-ны өдрийн 04 дүгээр зарлигаар батлагдсан Эрүүгийн хэргийг байцаан шийтгэх журмын хуулийн 25 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг.

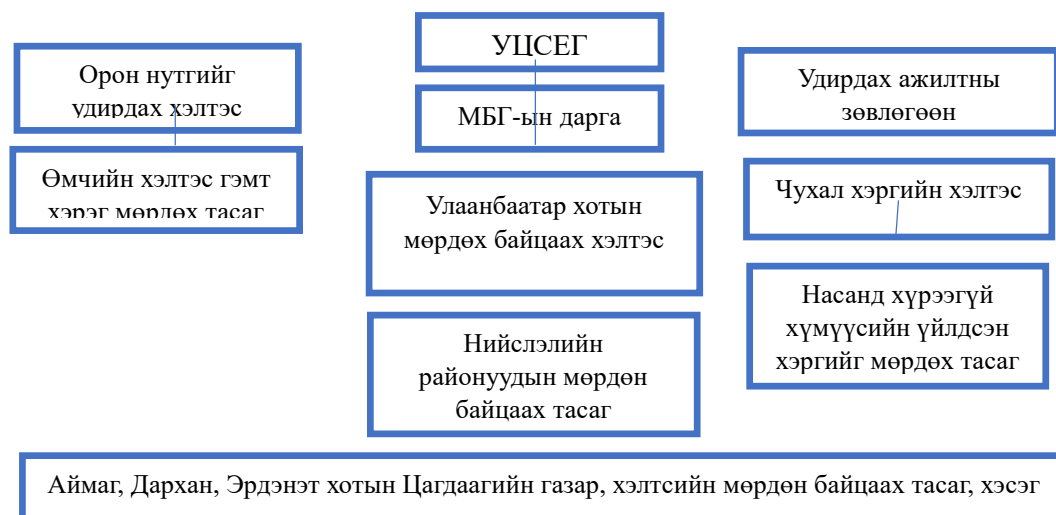
Хууль ёсыг чанд сахих, гэмт хэрэгтэй тэмцэх, мөрдөн шалгах ажлыг сайжруулах зорилгоор МАХН-ын Төв хороо, Сайд нарын зөвлөл мөрдөн байцаах ажилтны улсын зөвлөгөөн хийх шийдвэр гаргаж, “Мөрдөн байцаах ажилтны улсын анхдугаар зөвлөгөөн”-ийг 1969 оны 12 дугаар сарын 15-нд зохион байгуулжээ.

Тус зөвлөгөөн дээр МАХН-ын Төв хорооны Улсын төрийн товчооноос гаргасан “Мөрдөн байцаах ажлын талаар авах зарим арга хэмжээний тухай” 186 дугаар тогтоолыг танилцуулж уг тогтоолд мөрдөн байцаах байгууллагын бүхий л үйл ажиллагааг шинжлэх ухааны үндэслэл дээр тулгуурлан явуулах, хууль ёсыг хэлбэртэй биелүүлэх, тэргүүн туршлагыг судлан нэвтрүүлэх замаар мөрдөн шалгах ажлыг цаашид улам боловсронгуй болгох, мэргэжлийн удирдлагыг оновчтой, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх зэрэг нэн чухал шийдвэрүүдийг гаргаж, улмаар Мөрдөн байцаах газрын дарга УЦСЕГ-ын орлогч дарга байхаар, мөрдөн байцаах ажилтны ажилласан хугацааг харгалзаж цалинг тогтоох, машин, мотоцикл, бичиг хэргийн зардал, бичгийн машинаар хангахыг тодорхой заасан байна.

Анхдугаар зөвлөгөөний үеэр мөрдөн байцаах байгууллагын талаар авах арга хэмжээний тухай Сайд нарын Зөвлөлийн тогтоол гарч, уг тогтоолыг хэрэгжүүлэх үүднээс НАХЯ-ны Сайдын 1970 оны 02 дугаар сарын 06-ны өдрийн 34 тоот тушаалаар УЦСЕГ-ын Мөрдөн байцаах газрыг 6 хэлтэс, 5 нэгжтэйгээр өргөтгөн зохион байгуулсан байна.

1972 оны НАХЯ-ны Сайдын тушаалаар УЦСЕГ-ыг Мөрдөн байцаах газрын дүрмийг баталсан нь тус байгууллагыг хөгжин бэхжихэд чухал алхам болсон байна. Шинэ дүрмээр Мөрдөн байцаах газрын ажилтнуудын эрхлэх ажил үүргийн хуваариг нарийвчлан зааж, УЦСЕГ-ын орлогч бөгөөд Мөрдөн байцаах газрын дарга, түүний орлогч ба хэлтсийн дарга нарын зөвлөлийг байгуулж, газрын даргад зөвлөх эрхтэйгээр ажиллах хамтын удирдлагын зарчмыг анх удаа хуульчилсан байна. Энэ үед УЦСЕГ-ын даргын тушаалаар хавтаст хэргийн соёлжилтыг сайжруулах, хэргийн газрын үзлэгийн схем, фото зураг, эд мөрийн баримт, туршилт, нэгжилт, хураан авалт зэрэг мөрдөн байцаагчийн үйл ажиллагааг харуулсан материалгүйгээр шүүхэд хэрэг шилжүүлэхийг хорриглож байжээ. МАХН-ын Төв хорооны нарийн бичгийн дарга нарын зөвлөгөөний 1976 оны 10 дугаар сарын 06-ны өдрийн 406 дугаар протоколоор 1977 оны сүүлийн хавтаст “Мөрдөн байцаах ажилтны Улсын 3 зөвлөгөөн”-ийг хийхээр шийдвэрлэн 1977 оны 11 дүгээр сарын 25-нд болж нам засаг, хууль хяналтын байгууллагын удирдах ажилтан нар оролцож “Мөрдөн байцаах ажлын байдал, цаашид тавих зорилт” илтгэлийг Улсын прокурор Ж.Авхиа тавьж хэлэлцүүлсэн байна. Тус зөвлөгөөнөөс мөрдөн хэргийн 90-ээс доошгүй хувийг анхны хугацаанд 95-аас доошгүйг анхны ялын төлөвлөгөөгөөр шийдвэрлэж, учирсан хохиролыг 60-аас доошгүй хувийг мөрдөн байцаалтын явцад барагдуулах зорилт дэвшүүлсэн байна.

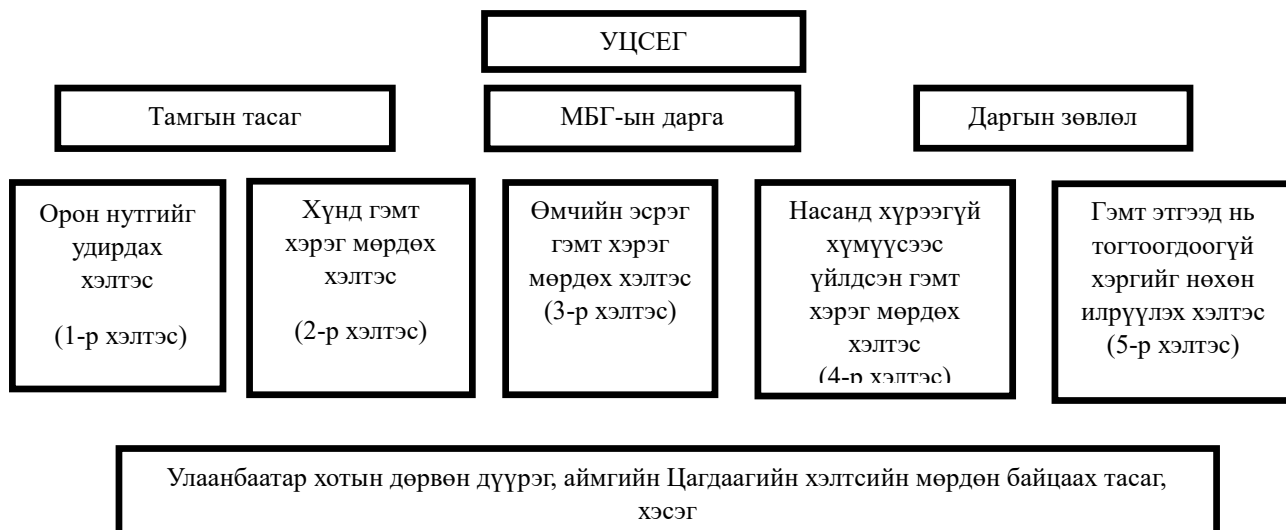
НАХЯ-ны сайдын 1982 оны 06 дугаар сарын 118 дугаар тушаалаар улсын цагдан сэргийлэх ерөнхий газрыг дараах бүтцээр баталсан⁶. Үүнд:



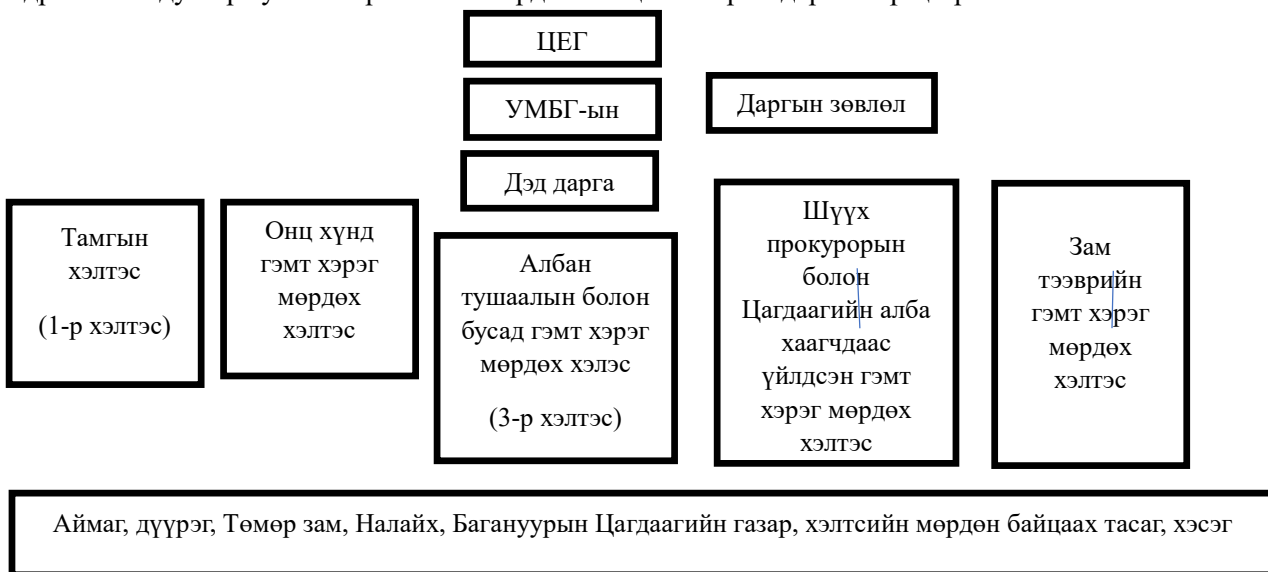
⁶ Мөрдөн байцаах албаны 70 жилийн ном. –Уб., 2016. 26 дахь тал

Ардчилал, өөрчлөн байгууллагын үйл явц нийгмийн бүх хүрээг хамарч эхэлсэн 1990 онд Засгийн газрын 107 тоот (1990 оны 10 дугаар сарын 26-ны өдрийн) тогтоол гарч Цагдаагийн Ерөнхий газар (цаашид ЦЕГ гэх) байгуулагдав.

Улсын цагдан сэргийлэх ерөнхий газрын даргын 1990 оны 07 дугаар сарын 06-ны өдрийн 367-р тушаалаар дараах бүтцээр баталсан⁷. Үүнд:



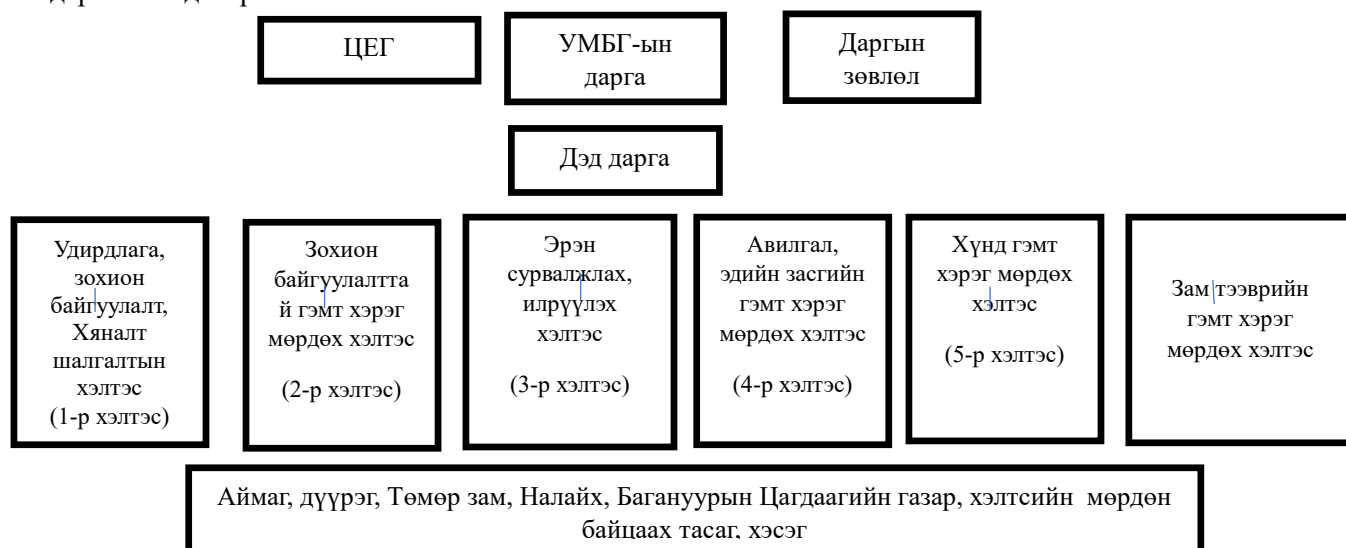
1992 оны 01 дүгээр сарын 13-ны өдөр Монгол Улсын шинэ Үндсэн хууль батлагдснаар улс орны хэмжээнд дагаж, мөрдөж буй хууль тогтоомжуудыг шинэ Үндсэн хуульд нийцүүлэн шинэчлэх ажил өрнөж, 1993 оны 12 дугаар сарын 13-ны өдөр “Цагдаагийн байгууллагын тухай хууль” шинээр батлагдсан нь Монгол Улсын Цагдаагийн байгууллагын түүхэн шинэ үеийг авчирсан юм. Цагдаагийн байгууллагын тухай шинэ хууль гарснаар хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах ажиллагаанд дагаж мөрдөх эрх зүйн баримт бичгүүдийг яаралтай шинэчлэн өөрчлөх шаардлага тавигдаж байсан тул 1993 оны 06 дугаар сарын 07-ны өдөр “Эрүүгийн хууль”-д, 1994 оны 03 дугаар сарын 28-ны өдөр “Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль”-д нэмэлт өөрчлөлт оруулсан. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд өөрчлөлт орсонтой холбогдуулан Монгол Улсын Засгийн газрын 1995 оны 08 дугаар сарын 02-ны өдрийн 130 дугаар тогтоолоор Тагнуулын Ерөнхий газарт Мөрдөн байцаах хэлтэс байгуулсан тул зохих орон тоог шилжүүлсэн байна. Цагдаагийн Ерөнхий газрын даргын 2000 оны 05 дугаар сарын 05-ны өдрийн 158 дугаар тушаалаар Улсын Мөрдөн байцаах газрыг дараах бүтцээр баталсан⁸.



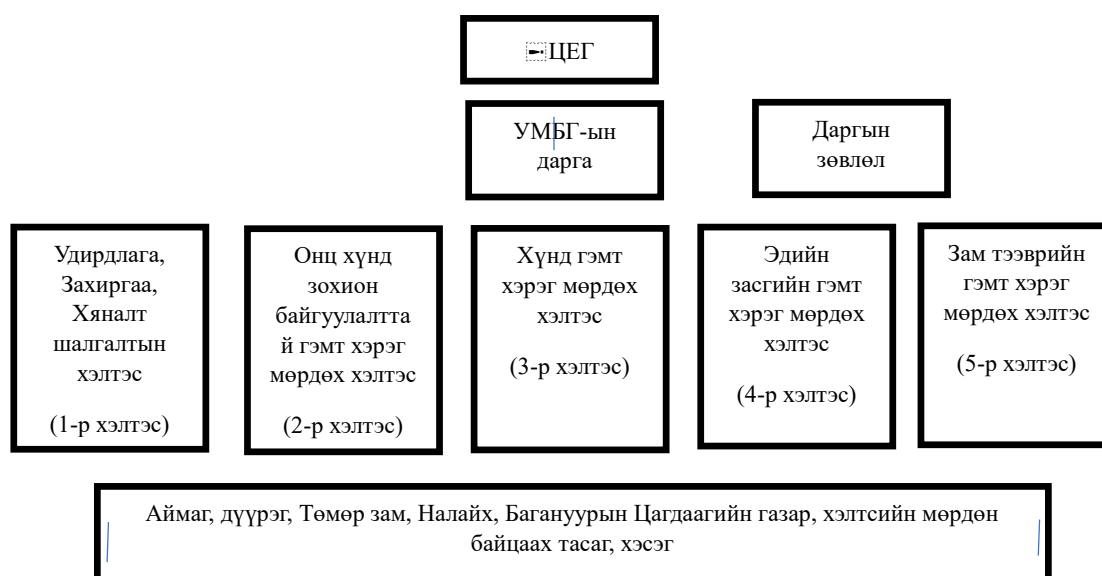
⁷ Мөн бүтээл. 30 дахь тал

⁸ Мөрдөн байцаах албаны 70 жилийн ном. –Уб., 2016. 39 дахь тал

Монгол Улсын Эрүүгийн болон Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль шинэчлэгдсэн холбогдуулан Мөрдөн байцаах алба нь онц хүнд, хүнд гэмт хэрэг болон тусгайлан харьяалуулсан хүндэвтэр хэрэгт мөрдөн байцаалт явуулахаар болж, Цагдаагийн Ерөнхий газрын 2002 оны 08 дугаар сарын 30-ны өдрийн 297 тоот тушаалаар тус газрын орон тоо зохион байгуулалтыг өөрчлөн баталжээ. Уг тушаалаар Улсын ерөнхий прокурорын дэргэд Мөрдөн байцаах алба байгуулах болсонтой холбогдуулан Мөрдөн байцаах газрын харьяанд ажиллаж байсан шүүх, прокурор, цагдаагийн ажилтнуудаас үйлдсэн гэмт хэргийг мөрдөж байсан хэлтсийг орон тоо төсвийн хамт Улсын ерөнхий прокурорын мэдэлд, дүүргүүдийн Мөрдөн байцаах тасгуудыг Нийслэлийн цагдаагийн газрын мэдэлд орон төсвийн хамт шилжүүлэн Улсын Мөрдөн байцаах газрын бүтцийг дараах байдлаар тогтоосон байна⁹.



Монгол Улсын Засгийн газрын 1992 оны 06 дугаар сарын 26-ны өдрийн 101 тоот тогтоолоор батлагдсан ЦЕГ-ын Улсын мөрдөн байцаах газрын бүтэц, орон тоонд 1995, 2002 онуудад хууль зүйн шинэчлэл, нийгмийн тогтолцооноос хамааралтай өөрчлөлтүү орж байсан тул ЦЕГ-ын даргын 2003 оны 03 дугаар сарын 15-ны өдрийн 115 тоот тушаалаар УМБГ-ын бүтэц орон тоог дараах байдлаар тогтоожээ.



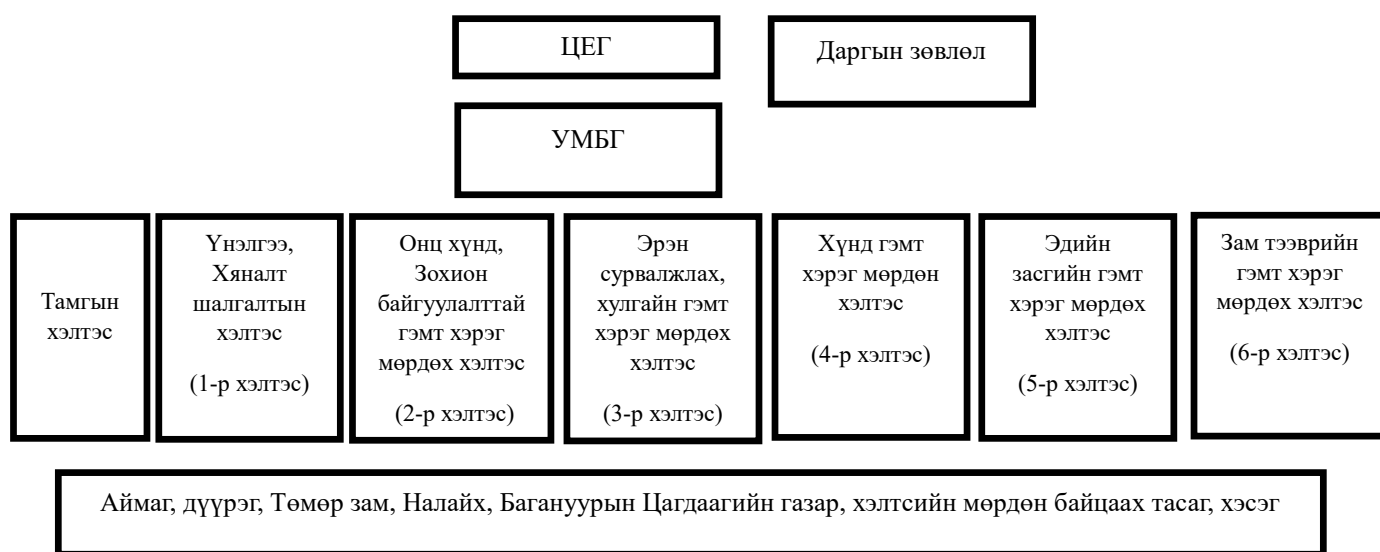
⁹ Мөн бүтээл. 42 дахь тал

Дээрх бүтэцтэйгээр ажиллаж байх үед Улсын Мөрдөн байцаах газрын даргын 2003 оны 03 тоот тушаалаар Мөрдөн байцаах албаны алба хаагчдын “ажлын байрны тодорхойлолт”-ыг, 2003 оны 63 тоот тушаалаар Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд прокуроро, мөрдөн байцаах албаны дарга нарын гаргаж буй шийдвэрийг зөвхөн бичгийн хэлбэрээр хүлээн авч хэргийн материалд хийж байх журам”-ыг, 2003 оны 18 тоот тушаалаар “Мөрдөн байцаах хэлтэс, тасгийн дарга, нэгжийн ажил дүгнэх аргачлал”-ыг шинэчлэн баталсан зэрэг олон зохион байгуулалтын арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлж, тодорхой үр дүнд хүрч ажилласан байна.

2007 онд Авилгатай тэмцэх газар байгуулсантай холбогдуулан мөн оны 03 дугаар сард Албан тушаалын гэмт хэрэг мөрдөх хэлтэс татан буугдаж, Эдийн засгийн мөрдөх хэлтэс болон өөрчлөн зохион байгуулагдаж, 5 мөрдөгчийг Авилгатай тэмцэх газарт шилжүүлсэн.

2007 оны 08 дугаар сарын 09-ний өдөр Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд орсон өөрчлөлтөөр хүндэвтэр гэмт хэрэгт мөрдөн байцаалт явуулах болсноор мөрдөн байцаах ажлын ачаалал эрс нэмэгдсэн, зарим дүүргүүдийн нутаг дэвсгэрт гэмт хэргийн гаралт ихэсч, тасгийн дарга нарын хяналт хэрэг нэг бүрт хүрэлцэхгүй байгаагийн улмаас ажлын чанарт сөрөг үр дагавар гарч байгааг харгалзан Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын 2008 оны 03 дугаар сарын 14-ний өдрийн 128 дугаар тушаалаар нийслэлийн 5 дүүргийн цагдаагийн хэлтсүүдэд мөрдөн байцаах 2 дугаар тасгуудыг байгуулсан нь алба хаагчдын ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэх, хяналтыг сайжруулахад үр дүн өгсөн.

“Хүндэвтэр” гэмт хэргийн харьяаллыг тогтоосноор хэрэг бүртгэх албанаас мөн ангилалд хамаарах хэргүүд шилжин ирж нийт хэргийн тоо илт өссөнөөс гадна, шийдвэрлэсэн хэргийн тоо өмнөх жилүүдийнхтэй харьцуулахад буурсан байна.



Мөрдөн байцаах албаны түүхийг судлахад нийгэм, улс төрийн нөхцөл байдал ямар ч үед нам төр, засгийн удирдлагуудын бүхий л шатанд мөрдөн байцаах албыг бэхжүүлэх, ажлын үр дүнг дээшлүүлэх, алба хаагчдыг хөгжүүлэх, чадвартай мэргэшсэн боловсон хүчнээр хангахад байнгын анхаарал хандуулж ирсэн нь энэ алба төвшин тогтож, хуулийн өмнө хүлээсэн үүргээ нэр төртэй биелүүлэх боломжийг олгосон байна.

Монгол Улсын эртний хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлалыг гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэх, мөрдөн шалгах, нотлох ажиллагаа, түүний удирдлагын эрх зүйн зохицуулалт талаас нь хэрхэн авч үзснийг тайлбарлан судлахыг зорьсон.

Дүгнэлт: Хүн төрлөхтний үүсэл, хөгжлийн түүхэн үйл явц, ангийн тэмцлийн үр дүнд, улс гүрэн байгуулагдаж, улсаа дагаж төр оршин тогтнож, улмаар төрт ёсны үйл хэргийг нэг мөр даган хэрэгжүүлэх зайлшгүй хэрэгцээг, шаардлагын үүднээс хууль тогтоомжууд бий болж, улмаар нийгмийн янз бүрийн тогтолцоог дамжин өнөөдрийн ардчилсан нийгмийг хүртэл өөрийн бодит үүргээ биелүүлж ирсэн түүхтэй юм байна.

Түүхийн хөгжлийн бүхий л үе шатанд дэлхийн улс, гүрнүүд гэмт хэрэг, түүний шалтгаан нөхцлийг олж тогтоох, гэмт этгээдийн хувийн шинж байдал, онцлогыг судлахад чиглэсэн судалгааг тасралтгүй явуулж ирсэн ба орчин үеийн салбар шинжлэх ухааны хөгжлийг тодорхойлж, улмаар мэдлэгийн тусгай салбар-криминологи, криминалистик, эрүүгийн эрх зүй, эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх эрх зүй зэрэг салбар шинжлэх ухааны онолын үндэс, суурь бий болгож түүний мөрдөх шалгах ажиллагаанууд хөгжиж иржээ.

Гэмт хэргийг илрүүлэх, нотлох, мөрдөн шалгах, үйл ажилагааг зохицуулж буй дэлхийн олон орны болон Монгол Улсын хууль тогтоомжийн үүсэл, хөгжлийг судлан дүгнэхэд тэдгээр нь бүхэлдээ хөгжлийн нийтлэг зүй тогтлыг илэрхийлж байгаа хэдий ч онолын чиг баримжаа, өөр, өөрийн үзэл баримтлал, хөгжлийн чиг хандлага, хууль боловсруулах үйл ажиллагаанд бусад орны зүгээс үзүүлсэн нөлөө, гэмт хэрэгтэй тэмцэх хамгийн үр нөлөөтэй арга, эрх зүйн орчинг бий болгоход бусад орны тэргүүн туршлагыг судлах, нэвтрүүлэх гэх мэт олон хүчин зүйлийн нөлөөлөлөөр өөр өөрийн хөгжлийн хэв загвараа олсоор иржээ¹⁰.

Санал: Дээрх дүгнэлтэд үндэслэн дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Авлигатай тэмцэх газар, Тагнуулын ерөнхий газар, Цагдаагийн байгууллагын мөрдөх чиг үүргийг хэрэгжүүлж бүтцийн нэгжийг нэгтгэн Монгол Улсын Мөрдөх албыг байгуулах.
2. Хэргийн харьяаллыг нь нарийвчлан тогтоож, харьяаллыг нь УИХ-т хамаатуулбал, илүү тогтвортой болгох.

¹⁰ Мөрдөн байцаах албаны 70 жилийн ном. УБ 2016.,48 дахь тал